

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МОХОНЧУК СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.33:341.4

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право;
12.00.11 – міжнародне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор **Тацій Василь Якович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ректор, академік Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Костенко Олександр Миколайович**, Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, завідувач відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою;

доктор юридичних наук, професор **Стрельцов Євген Львович**, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики;

доктор юридичних наук, професор **Сироїд Тетяна Леонідівна**, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри конституційного та міжнародного права.

Захист відбудеться 05 грудня 2014 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 04 листопада 2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найважливішими цінностями. Проте саме цим цінностям протягом усього періоду існування людської цивілізації завдавалося шкоди. Численні воєнні конфлікти як міжнародного, так і внутрішньодержавного характеру, боротьба за економічне панування відбирають життя великої кількості людей, створюють загрозу мирному співіснуванню держав, народів, націй, посягають на нормальний перебіг міжнародних відносин. Безпрецедентне зростання злочинів, що завдають шкоди не лише окремим індивідам, а й здебільшого інтересам багатьох держав, є характерною рисою сучасності. Водночас слід констатувати, що масштабність загрози щороку поширюється з огляду на можливість використання з протиправною метою досягнень новітніх глобальних технологій. Навіть зараз, на початку XXI ст., вчиняються найтяжчі злочини, що порушують міжнародний мир та безпеку людства – геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, агресія.

Ефективність боротьби зі злочинами проти миру та безпеки людства не може бути забезпечена лише шляхом встановлення за них відповідальності на міждержавному рівні. Національна криміналізація таких злочинів є запорукою успіху у загальній справі запобігання їх вчиненню.

У 2001 р. в Україні був прийнятий Кримінальний кодекс (далі – КК України), який вперше в історії вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність передбачив спеціальний розділ, присвячений злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Виокремлення відносин міжнародної безпеки і міжнародного правопорядку в окремий об'єкт кримінально-правової охорони стало яскравим показником бажання України інтегруватися у світове співтовариство. Впровадження у життя міжнародних актів, стороною яких є Україна і які спрямовані на протидію злочинам проти миру та безпеки людства, і загалом міжнародним злочинам, не лише демонструє готовність нашої держави виконувати узяті на себе міжнародні зобов'язання, а й передусім засвідчує реальне визнання країною людини та її прав як найвищої соціальної цінності, прагнення створити надійні гарантії караності найбільш жорстоких злочинів.

Оскільки більшість із злочинів, закріплених у розділі XX КК України, мають конвенційний характер, а кримінально-правові заборони впливають із міжнародно-правових зобов'язань країни, розгляд питань

регламентації відповідальності за вчинення цих злочинів із позицій міждисциплінарного підходу вбачається найбільш повним і виправданим, а завдання щодо модернізації правової регламентації концептуальних засад протидії вчиненню цих злочинів як на міждержавному, так і внутрішньодержавному рівнях не втрачає своєї актуальності. Більше того, вдосконалення КК України, яким встановлена відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, має суттєве значення з огляду на необхідність ратифікації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – МКС) та виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань за Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.

Дослідженню особливостей правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства приділяється увага представниками різних напрямів юридичної науки (міжнародного права, кримінального права, кримінології, історії та теорії держави і права) залежно від специфіки аспектів, які становлять їх науковий інтерес. Переважна більшість досліджень цієї категорії злочинів була здійснена в царині міжнародно-правової науки, зокрема такими вченими, як М. В. Буроменський, В. В. Василенко, А. В. Галенська, Ю. В. Григорович, М. М. Гнатовський, Г. Гроцій, П. Гугенхайм, А. Джентілі, Г. Донеде де Вабр, В. Н. Дрьоміна, Н. А. Зелінська, О. Ейхельман, І. І. Карпець, А. Г. Кибальник, Н. І. Костенко, І. І. Лукашук, А. А. Маєвська, М. М. Мінасян, Л. А. Моджорян, О. В. Наден, А. В. Наумов, В. М. Репецький, Т. О. Родіонова, П. С. Ромашкін, В. М. Русинова, В. Пелла, К. Сальдана, С. В. Саяпін, Т. Л. Сироїд, О. О. Скрильник, О. Ю. Скуратова, А. Н. Трайнін, Ю. В. Трунцевський, Д. Філд, П. Фіоре, С. Франк, Н. А. Ушаков та ін.

Серед теоретиків кримінального права увага до проблеми відповідальності за міжнародні злочини була приділена у роботах Л. С. Білогриць-Котляревського, В. В. Єсіпова, О. Ф. Кістяковського, Ф. Ліста, С. В. Познишева, М. Д. Сергієвського, В. Д. Спасовича, О. М. Штіглиця та ін. Сучасні аналітичні напрацювання як загальнотеоретичного, так і спеціального характеру відображені у роботах Р. А. Адельханяна, М. С. Алексєєва, Г. З. Анашкіна, А. А. Арямова, В. П. Базова, О. М. Бібіка, В. І. Борисова, О. М. Броневицької, В. М. Вартаняна, В. О. Вдовіна, М. Ш. Гедієва, Ю. В. Григоровича, Б. А. Дряєва, Р. О. Єлісеєва, А. Д. Із'янова, В. М. Киричка, Р. Р. Ковальова, В. М. Кудрявцева, М. П. Куцевич, С. П. Кучевської, О. В. Малахової, В. О. Миронова, О. Ю. Молибога, В. О. Навроцького, Ю. В. Ніколаєва, Є. В. Опалич, В. П. Панова,

Ю. А. Пономаренка, В. П. Поповича, Ю. А. Решетова, Є. Л. Стрельцова, І. Г. Строкової, Є. М. Субботіної, Д. Л. Сухарева, В. Я. Тація, А. О. Фішер, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, Н. О. Шандисової, О. Н. Шибка, М. Г. Янаєвої, Г. З. Яремко та ін. У західній науці кримінального права проблемами дослідження злочинів проти миру та безпеки людства займалися такі вчені, як В. Аллазаві, С. Аллен, Б. Айала, М. Бассіоні, П. Берньє, А. Бойл, Г. Верле, У. Дербі, І. Дінштайн, Дж. Гардан, К. Кітчічайсарее, Е. Лоук, Т. Мерон, А. Нейер, Дж. Пікте, М. Робінсон, Е. Смідак, А. Томас, Б. Ференц та ін.

Разом із тим на сьогодні комплексні монографічні дослідження правового регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у науці міжнародного і кримінального права фактично не здійснювалися. Зокрема, потребують наукового осмислення і розв'язання теоретичні й практичні питання, пов'язані з уточненням системи таких злочинів та визначенням їх місця у КК України, удосконаленням правової моделі імплементації норм міжнародного права у національне законодавство України про кримінальну відповідальність із метою забезпечення виконання нашою державою своїх міжнародних зобов'язань щодо запобігання вчиненню найтяжчих міжнародних злочинів. Саме ці чинники зумовлюють необхідність наукової і практичної ідентифікації особливостей злочинів проти миру та безпеки людства, визначення специфіки впровадження складів цих злочинів у національне кримінальне законодавство України з урахуванням досвіду їх регламентації у міжнародному праві та кримінальному праві зарубіжних країн. Усе це дає змогу сформулювати загальні засади концепції модернізації правової охорони миру та безпеки людства, що є найважливішими цінностями людської цивілізації у глобальному вимірі, та відобразити її у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до цільових комплексних програм кафедр кримінального права і міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми ефективності кримінального, кримінально-виконавчого законодавства та системи запобігання злочинності» (державна реєстрація № 0106U002292); «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (державна реєстрація № 0111U000959); «Проблеми історії, теорії та практики державного права зарубіжних країн і міжнародного права» (державна реєстрація № 0106U002284); «Теоретичні та практичні проблеми сучасного

міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 17.12.2004 р.) та перезатверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 7 від 21.03.2014 р.).

Мета й завдання дослідження. *Метою* роботи є формулювання концептуальних засад удосконалення правової охорони миру та безпеки людства у кримінальному законодавстві України з урахуванням її міжнародно-правових зобов'язань, а також досвіду правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства в зарубіжних країнах.

Для досягнення мети поставлені відповідні *завдання*:

- обґрунтувати методологічні засади дослідження;
- розкрити аксіологію категорій «мир» та «безпека людства» в контексті становлення й визнання їх об'єктом правової охорони;
- встановити еволюцію правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у міжнародному і національному кримінальному праві;
- охарактеризувати місце злочинів проти миру та безпеки людства у системі міжнародних правопорушень;
- виявити особливості сучасної конвенційної регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства і специфіку формулювання складів цих злочинів у чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативних актах міжнародного характеру;
- розкрити становлення системи злочинів проти миру та безпеки людства у законодавстві України про кримінальну відповідальність та кримінальному праві зарубіжних країн; на основі критичного аналізу виявити недоліки такої системи у КК України, надати рекомендації щодо її удосконалення;
- на основі загальнотеоретичних доктринальних підходів щодо визначення особливостей об'єкта та суб'єкта складу злочину уточнити зміст категорій «об'єкт» і «суб'єкт» злочинів проти миру та безпеки людства з урахуванням міжнародно-правової практики їх регламентації і тлумачення;
- визначити місце норм міжнародного права, що регламентують відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, у законодавстві України про кримінальну відповідальність;

- розкрити особливості механізму імплементації норм міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства у КК України та виявити складнощі впровадження міжнародно-правових норм щодо протидії таким міжнародним злочинам;

- виявити переваги і недоліки найбільш поширених способів імплементації норм міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства у КК України для визначення оптимальної моделі правової охорони миру та безпеки людства;

- з'ясувати сучасні підходи до формулювання окремих складів злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародно-правових актах, зокрема Римському Статуті МКС 1998 р., ратифікація якого визначається як важливий чинник удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність у царині протидії таким злочинам;

- сформулювати рекомендації теоретичного та прикладного характеру щодо вдосконалення правової регламентації охорони миру та безпеки людства у КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з правовими засобами забезпечення, захисту і охорони миру та безпеки людства у міжнародному та національному кримінальному праві.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона миру та безпеки людства.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої в роботі мети та завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічну основу роботи становлять міждисциплінарний і комплексний підходи. *Міждисциплінарний підхід* заснований на застосуванні теоретичних розробок юриспруденції, філософії, історії, соціології тощо, які дозволили максимально повно і всебічно дослідити кримінально-правову охорону миру та безпеки людства. *Комплексний підхід* спрямований на виявлення багатоаспектності і багатофакторності онтологічних детермінант криміналізації злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародному та національному кримінальному праві. Подібні підходи зумовили вибір відповідних загальнотеоретичних і спеціальнонаукових методів.

Герменевтичний метод використовувався під час тлумачення міжнародно-правових актів та національного законодавства про кримінальну відповідальність в аспекті визначення особливостей правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства, а також для встановлення змісту категорій, що наводяться в дисертаційному дослідженні. Історико-правовий метод надав можливість дослідити еволюцію процесу правової регламентації

відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у міжнародному та національному кримінальному праві у їх взаємодії. Історичні аспекти формування системи злочинів проти миру та безпеки людства дозволили виявити її особливості і взаємозв'язки, що притаманні відповідному етапу визначення караності діянь, що посягають на найважливіші цінності. За допомогою структурно-системного методу вдалося визначити специфіку системи злочинів проти миру та безпеки людства, встановити їх види, особливості складу, зокрема таких його елементів, як суб'єкт та об'єкт. Порівняно-правовий метод застосовувався при встановленні відповідності норм КК України, що регламентують відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, нормам кримінального законодавства зарубіжних держав, а також при визначенні узгодженості вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність міжнародно-правовим актам у цій сфері. Соціологічний метод брався за основу під час з'ясування умов і факторів, які впливають на формування системи та конструювання складів злочинів проти миру та безпеки людства як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Важливу роль у роботі відіграв також метод доктринального моделювання, за допомогою якого запропонована концепція модернізації правової охорони миру та безпеки людства у КК України. Формально-логічні прийоми (аналіз і синтез, індукція і дедукція, доказ і спростування, порівняння, узагальнення тощо) допомогли дослідити специфіку системи та складів злочинів проти миру та безпеки людства, а також спрогнозувати перспективи розвитку законодавства щодо протидії таким злочинам.

Теоретичним підґрунтям роботи є наукові праці з міжнародного публічного права, кримінального права України та зарубіжних країн, кримінології, історії та теорії держави і права, філософії, соціології, а також інших природничих наук. Емпіричну базу дослідження становлять рішення міжнародних судових органів, резолюції міжнародних організацій, рішення Конституційного суду України, практика правового регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у законодавстві зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першою в Україні комплексною науковою працею, яка присвячена розробці теоретичних, законодавчих та правозастосовних засад удосконалення правової регламентації кримінально-правової охорони миру та безпеки людства у законодавстві України з урахуванням її міжнародних зобов'язань, сучасних тенденцій розвитку міжнародного

кримінального права, а також практики встановлення відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у законодавстві зарубіжних країн. У рамках проведеного дослідження одержані такі результати, що містять наукову новизну і виносяться на захист:

Уперше:

- сформульовано концепцію модернізації правової охорони миру та безпеки людства у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність із урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України у цій сфері, а також зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності за такі злочини;

- розкрито аксіологію категорій «мир» та «безпека людства» в контексті становлення та визнання їх об'єктом правової охорони як найважливіших загальноцивілізаційних цінностей у законодавстві України про кримінальну відповідальність та міжнародному кримінальному праві;

- обґрунтовано доцільність перенесення розділу, що регламентує відповідальність за вчинення міжнародних злочинів, на початок Особливої частини КК України з огляду на те, що захист миру і безпеки людства є пріоритетною сферою кримінально-правової охорони, а злочини проти миру та безпеки людства є найбільш тяжкими суспільно небезпечними протиправними діяннями;

- встановлено особливості механізму імплементації норм міжнародного кримінального права, що регламентують відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, у законодавстві України про кримінальну відповідальність та виявлено проблемні моменти впровадження міжнародно-правових норм щодо протидії таким міжнародним злочинам;

- розкрито особливості формулювання визначень злочинів проти миру та безпеки людства та закріплення їх ознак у кримінальному законодавстві зарубіжних країн із урахуванням відповідної міжнародно-правової практики;

- запропоновано комплексний підхід щодо удосконалення правової регламентації усіх злочинів проти миру та безпеки людства у КК України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку міжнародного кримінального права.

Удосконалено наукові положення стосовно:

- місця норм міжнародного права в кримінальному законодавстві України, зокрема, що КК України є нормативно-правовим актом, який визначає злочинність та караність діянь, спрямованих проти миру та

безпеки людства, та який у частині регламентації відповідальності за ці злочини ґрунтується на нормах міжнародного права;

- підстав кримінальної відповідальності за КК України, зокрема, обґрунтовано, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України, що враховує положення відповідних чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших норм міжнародного права;

- концепції злочину за КК України, зокрема доведено, що суспільну небезпечність діяння необхідно визначати на основі не лише КК України, а й чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, інших норм міжнародного права та рішень міжнародних судових органів; це забезпечить ефективність протидії таким правопорушенням та невідворотність відповідальності за вчинення злочинів, що посягають на найважливіші загальноцивілізаційні цінності;

- правової природи злочинів проти миру та безпеки людства, що зумовлена їх міжнародно-правовим походженням, а також визнання їх такими, які мають найвищий ступінь суспільної небезпечності та за вчинення яких не застосовуються строки давності притягнення до відповідальності, що доцільно передбачити в статтях 49 та 80 КК України; відповідно санкції окремих злочинів, зокрема таких, як найманство та злочини проти осіб, які мають міжнародний захист, повинні відображати ступінь та характер суспільної небезпечності цих діянь;

- найбільш оптимального закріплення системи злочинів проти миру та безпеки людства у КК України з урахуванням особливостей родового об'єкта цих злочинів та систематизації подібних правопорушень у міжнародно-правових актах і зарубіжному законодавстві; в результаті цього сформульовано пропозиції щодо змін та доповнень до КК України.

Набули подальшого розвитку наукові положення стосовно:

- позиції, що концепція правової охорони миру та безпеки людства є відображенням і одночасно складовою концепції розвитку кримінального права, яка передбачає збереження і модернізацію базових, перевірених часом і практикою кримінально-правових інститутів з метою забезпечення адекватного захисту від загроз сучасності;

- необхідності здійснення уніфікації правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства з нормами міжнародного кримінального права, в яких містяться загальні концепти складів таких злочинів;

- еволюції правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у міжнародному та національному кримінальному праві;

- особливостей сучасної конвенційної регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства та специфіки формулювання складів цих злочинів у чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативних актах міжнародного характеру;

- становлення системи злочинів проти миру та безпеки людства у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн; на основі критичного аналізу виявлено недоліки такої системи у КК України та надано рекомендації щодо її удосконалення;

- змісту об'єкта і суб'єкта злочинів проти миру та безпеки людства з урахуванням норм міжнародного права та кримінального законодавства зарубіжних країн; встановлено, що міжнародний правопорядок не може розглядатися як складова родового об'єкта системи злочинів проти миру та безпеки людства, оскільки охоплює за своєю суттю весь спектр суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому;

- переваг та недоліків найбільш поширених способів імплементації норм міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства у КК України; у результаті запропоновано оптимальну модель імплементації норм міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства у КК України;

- пропозицій про необхідність ратифікації Римського Статуту МКС 1998 р., який на сучасному етапі містить найбільш повну систему злочинів проти миру та безпеки людства та відповідальність за них; а також подальшої імплементації складів злочинів за цим Статутом, зокрема таких, як злочини проти людяності;

- сучасних підходів до формулювання окремих визначень злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародно-правових актах, зокрема Римському Статуті МКС 1998 р., на основі чого розроблено відповідні рекомендації теоретичного та прикладного характеру.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути основою прийняття національної концепції модернізації кримінально-правової охорони миру та безпеки людства, а також використані у законотворчій та інтерпретаційно-правовій діяльності, зокрема під час удосконалення та застосування законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти миру та

безпеки людства. Теоретичні положення дисертації можуть бути використані в навчальному процесі при розробці навчальної і методичної літератури та викладанні курсів Загальної і Особливої частин кримінального права, міжнародного кримінального права, спецкурсів, присвячених проблемам міжнародного співробітництва у боротьбі з міжнародною злочинністю, питанням кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства, при підготовці підручників і навчальних посібників, а також у науково-дослідній роботі.

Апробація результатів дисертації. Висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, обговорювалися на засіданнях кафедр кримінального права № 1 та міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на науково-практичних конференціях та круглих столах: «Актуальні проблеми правознавства» (м. Харків, 11 – 12 листопада 2004 р.), «Правова доктрина – основа формування правової системи держави» (м. Харків, 20 – 21 листопада 2013 р.), «Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ» (м. Київ, 14 травня 2014 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладені в 1 монографії, 20 статтях у фахових наукових виданнях України з юридичних наук, 4 статтях у періодичних виданнях іноземних держав, а також тезах 3 доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (675 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 447 сторінок, з яких основного тексту – 378 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються вибір теми дисертації, її актуальність, характеризується ступінь її наукового розроблення і зв'язок із науковими планами та програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються її методологічне, теоретичне й нормативно-правове підґрунтя, формулюється наукова новизна отриманих результатів, розкривається їх теоретичне і практичне значення, наводяться дані про їх апробацію та публікації.

Розділ 1 «Генеза правової охорони миру та безпеки людства у міжнародному праві та національному кримінальному

законодавстві» складається з п'яти підрозділів, присвячених вивченню категорій «мир» та «безпека людства» в їх аксіологічному вимірі, з'ясуванню особливостей теоретико-методологічних засад дослідження, становлення концепції міжнародного злочину в доктрині кримінального права, історичних засад щодо правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у законодавстві зарубіжних країн та законодавстві України.

У підрозділі 1.1. «Мир та безпека людства як об'єкт правової охорони» надається визначення категорій «мир» та «безпека людства» крізь призму формування уявлень про них у різні історичні періоди розвитку людства та встановлюється їх пов'язаність із природними потребами індивідів та їх спільнот щодо захисту їх життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Встановлено, що у процесі еволюції людської цивілізації відбувається трансформація поглядів щодо інструментів забезпечення такої соціально значущої категорії, як мир, від можливості досягнення відповідного стану через протилежні методи (війна) до формування принципів мирного вирішення міжнародних спорів, заборони застосування сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, заборони агресії.

Процеси глобалізації, уніфікації окремих сфер життя, підвищення ролі міжнародного співробітництва, масштабність проблеми забезпечення стану миру та безпеки мали наслідком усвідомлення необхідності їх захисту як цінностей, що визначають існування усієї цивілізації. Реалізація свободи індивіда сьогодні можлива лише за умов миру та безпеки, які, у свою чергу, дають можливість обмежувати цю свободу.

Стан миру та безпеки між народами у порівнянні зі станом війни створює міцне підґрунтя стабілізації цивілізації, співробітництва та зміцнення довіри членів міжнародної спільноти. Цей стан потребує постійної охорони, яка повинна ґрунтуватися на міжнародному праві, яке у наш час в цілому визнається дієвим засобом регулювання відносин, що заснований на усвідомленій необхідності співпраці задля забезпечення захисту загальнолюдських цінностей, шляхом встановлення відповідальності за порушення і навіть загрозу порушення миру та безпеки правовими засобами. Існування уніфікованих норм національного права, спрямованих на охорону миру та безпеки людства, визначення певних єдиних стандартів відповідальності за їх порушення є запорукою ефективного захисту цих цінностей і на міжнародному рівні. У такому випадку слід говорити про поєднання міжнародних та національних механізмів правового захисту та про їх взаємодоповнюючий характер і вплив.

У підрозділі 1.2. «Теоретико-методологічні особливості дослідження системи і складів злочинів проти миру та безпеки людства» зазначено, що визначення методологічного інструментарію насамперед обумовлене: метою дослідження й завданнями, що вирішуються для її досягнення, а також його об'єктом і предметом; теоретичними і правовими передумовами, встановлення яких передуює накопиченню нових знань.

Обґрунтовано, що в межах дисертаційного дослідження вибір методів та способів пізнання, що мають властивість теоретико-прикладного розвитку й інтеграції, продиктований потребою виокремити існуючі або отримати нові необхідні знання про особливості кримінально-правової відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства. А оскільки дослідження окреслених питань здійснюється з позиції двох наук – кримінального права та міжнародного права, то й обраний методологічний інструментарій охоплює не лише загальнотеоретичні філософські основи пізнавальної діяльності, а й враховує специфіку наукового пізнання різних правових систем – національного права та міжнародного права. Застосування комплексного і міждисциплінарного підходів, що лежать в основі стратегії проведеного дослідження, дозволило здійснити комплексне вивчення висунутих гіпотез, що знайшло віддзеркалення у структурі і змісті дисертації.

Для визначення особливостей кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства в рамках роботи використовувалися напрацювання у царині метатеорії, яка характеризується тим, що в цілому виступає як теоретична система знань, яка містить емпіричний базис (систему наукових фактів) і абстрактно-теоретичні матеріали.

Міждисциплінарний підхід, який заснований на застосуванні теоретичних розробок юриспруденції, філософії, історії, політології тощо (що, у свою чергу, засвідчує наявність методологічного плюралізму), забезпечує максимально повне і всебічне дослідження особливостей кримінально-правової охорони миру та безпеки людства. Особливості цього підходу дають можливість продемонструвати багатоаспектність та багатофакторність онтологічних детермінант криміналізації злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародному і національному кримінальному праві.

У підрозділі 1.3. «Становлення концепції міжнародного злочину і доктрини міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства» з'ясовано, що поняття міжнародного злочину почало формуватися набагато раніше, ніж постало питання про можливість

визнання існування міжнародного кримінального права. Історичне формування розуміння того, що є протиправним з точки зору міжнародної спільноти, почалося із зародженням співробітництва держав у боротьбі з правопорушниками, які визнавалися такими у національному праві, а вчинені ними правопорушення могли підлягати солідарному міжнародному кримінальному переслідуванню. Підтвердженням цього є характеристика античного періоду, де питання про поняття міжнародного злочину ще не стояло на порядку денному.

У період Середньовіччя активізуються наукові пошуки, спрямовані на обґрунтування необхідності міжнародного співробітництва держав у протидії окремим видам злочинів. Ці дослідження стосувалися переважно відповідальності держав та їх правителів у період війни. Відтак за міжнародні злочини, і зокрема злочини проти миру та безпеки людства, у цей час суб'єктами відповідальності визнавалися держави. З середини ХІХ ст. усі держави зобов'язуються притягувати до відповідальності осіб, що вчинили певні категорії злочинів, через національні каральні органи.

Розвиток концепції злочину проти миру та безпеки людства як окремого міжнародного злочину відбувається під впливом діяльності міжнародних кримінальних судів *ad hoc* (спочатку Нюрнберзького та Токійського військових трибуналів, згодом Югославського та Руандійського) і продовжується за сучасних умов під впливом діяльності Міжнародного кримінального суду. Незважаючи на тривалий еволюційний розвиток концепції міжнародних злочинів, слід зауважити, що сучасна наука, передусім міжнародно-правова, не встановлює єдиних понять, що стосуються правопорушень, які посягають на ті чи інші відносини, що охороняються нормами міжнародного права. Розмаїття класифікацій таких злочинів свідчить про складність їх природи.

Конвенційна регламентація та положення Римського Статуту МКС щодо злочинів проти миру та безпеки людства на сьогодні є основою для їх класифікації та визначення їх характерних рис, а існування окремої категорії міжнародних злочинів серед міжнародних правопорушень підтверджується міжнародною нормотворчістю та практикою. При цьому злочини проти миру та безпеки людства розглядаються як найтяжчі злочини, що посягають на найважливіші цивілізаційні цінності.

У підрозділі 1.4. «Особливості правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у кримінальному законодавстві зарубіжних країн» підкреслюється, що вдосконалення національно-правового механізму забезпечення миру і

безпеки людства засобами кримінального права в Україні потребує не лише імплементації відповідних міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство, а й урахування позитивного досвіду зарубіжних країн. Дослідивши питання про місце міжнародних злочинів у зарубіжних кримінальних законах, варто вказати, що за їх змістом пріоритетним родовим об'єктом кримінально-правової охорони є мир та безпека людства.

Установлено, що на сучасному етапі у багатьох країнах світу на конституційному рівні засуджуються протиправні дії, спрямовані на порушення міжнародного миру та безпеки людства. Для переважної більшості зарубіжних країн, передусім європейських, характерним є встановлення відповідальності за вчинення злочинів проти миру та безпеки людства поряд з іншими злочинами у спеціальному систематизованому нормативному акті (кримінальному законі або кодексі). При цьому країнам англо-американської правової сім'ї притаманна множинність джерел кримінального права, а відтак формулювання міжнародних злочинів визначаються низкою окремих нормативних актів, а в деяких країнах романо-германської правової сім'ї (Австрії, Бельгії, Іспанії, Італії, Колумбії, Нідерландах, Сан-Марино, Фінляндії, Франції, ФРН, Швейцарії) поряд із загальнокримінальними актами діють спеціальні військово-кримінальні кодекси, які одночасно з військовими передбачають низку воєнних злочинів.

Виявлено закономірність, що у визначеннях міжнародних злочинів, передбачених кримінальними законами зарубіжних країн, прийнятими наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., більш повно та точно враховується зміст норм міжнародного кримінального права, чим забезпечується гармонізація правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у відповідних розділах кримінальних кодексів зарубіжних держав. Дослідження особливих частин законів зарубіжних країн про кримінальну відповідальність, що містить визначення злочинів проти миру та безпеки людства, дозволяє дійти висновку, що іноземні законодавці по-різному формулюють об'єкт правової охорони у міжнародних злочинах. Водночас загальною тенденцією розвитку сучасного кримінального законодавства більшості зарубіжних країн є їх орієнтація на норми міжнародного кримінального права.

З метою забезпечення невідворотності відповідальності за посягання на вказані загальноцивілізаційні цінності на сучасному етапі одним із перспективних і водночас пріоритетних напрямів розвитку кримінального законодавства країн світу є уніфікація визначень злочинів

із тими, що визначені нормами міжнародного кримінального права.

У підрозділі 1.5. «Еволюція системи злочинів проти миру та безпеки людства за кримінальним законодавством України» встановлено, що криміналізація окремих злочинів проти миру та безпеки людства відбувалася ще за часів Української Народної Республіки 1917 р. У радянський період визначення окремих злочинів проти миру та безпеки людства лише частково були закріплені у розділах кодексів радянської України, що становили систему злочинів проти держави та порядку проходження військової служби. Отже, мир та безпека людства не розглядалися окремими об'єктами кримінально-правової охорони.

Закріплення системи злочинів проти миру та безпеки людства відбулося лише у КК України 2001 р. Виокремлення миру та безпеки людства як об'єкта кримінально-правової охорони стало помітним показником все більшої інтегрованості нашої держави у світове співтовариство. Тому введення розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» у КК відображає реалізацію нашою державою зобов'язань щодо протидії таким злочинам, які передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Розділ XX КК України охоплює систему злочинів, які світове співтовариство розглядає як особливо глобально небезпечні для всього людства, оскільки вони підривають основи всього миропорядку та можуть становити загрозу існування людства як такого. Особливість правової регламентації відповідальності за ці злочини полягає в тому, що на їх формулювання суттєво вплинули норми міжнародного кримінального права.

Водночас виявлено прогалини у правовій регламентації системи злочинів, передбачених у розділі XX КК України, з огляду на її міжнародні зобов'язання. Зокрема, встановлена невідповідність об'єктів окремих складів злочинів (ст. 446 «Піратство», ст. 436¹ «Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів та їх прибічників») родовому об'єкту системи злочинів проти миру та безпеки людства.

Розділі 2 «Об'єктно-суб'єктна характеристика системи злочинів проти миру та безпеки людства за Кримінальним кодексом України» складається з двох підрозділів, присвячених встановленню особливостей об'єкта злочинів проти миру та безпеки людства та специфіки суб'єктного складу цієї категорії злочинів із урахуванням норм національного кримінального права.

У підрозділі 2.1. «Об'єкт злочинів проти миру та безпеки людства» розглядаються підходи щодо правової сутності об'єкта такого виду злочинів з урахуванням доктрини кримінального права. Встановлено, що будучи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальний зміст злочину та встановити суспільно небезпечні наслідки.

У результаті дослідження об'єкта злочинів проти миру та безпеки людства зроблено висновок, що традиційний підхід до визначення об'єкта злочину як сукупності суспільних відносин є актуальним і з позицій сьогодення. Родовим об'єктом злочинів проти миру та безпеки людства є суспільні відносини, що складаються в результаті дотримання норм міжнародного права і визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру і безпеки (мирне вирішення спорів, незастосування сили, недоторканність кордонів, територіальна цілісність, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших країн, повага прав людини і виконання міжнародних зобов'язань), що в остаточному підсумку охороняють умови існування людства.

Звертається увага на те, що систематизація статей в Особливій частині КК України здійснюється за родовим об'єктом, що обумовлюється специфікою суспільних відносин, які охороняються нормами розділу XX КК України, а відтак «міжнародний правопорядок» не може розглядатися як складова родового об'єкта, оскільки він є змістовно ширшим за поняття «мир та безпека людства» та співвідноситься з ними як ціле і частина. Міжнародний правопорядок слід розглядати як всю сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому: права і свободи людини й громадянина, власність, громадський порядок і безпека, довкілля, певною мірою конституційний устрій держави, мир та безпека людства. Тому посягання на ці блага також можна вважати посяганням на міжнародний правопорядок. У зв'язку з цим із метою уникнення термінологічних суперечностей запропоновано вилучити поняття «міжнародний правопорядок» із назви розділу XX КК України.

З огляду на суспільну значущість відносин з охорони миру та безпеки людства обґрунтовано доцільність переміщення розділу КК України, що встановлює відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, на початок Особливої частини цього Кодексу.

У підрозділі 2.2. «Специфіка суб'єкта злочинів проти миру та безпеки людства за кримінальним законодавством України» досліджено особливості суб'єкта злочинів проти миру та безпеки людства з

урахуванням сучасної доктрини національного та міжнародного кримінального права.

З'ясовано, що проблема визначення суб'єкта злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародному праві пов'язана не лише із становленням інституту індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні протиправні діяння, а й з такими складними теоретичними питаннями, як визнання правосуб'єктності фізичної особи (індивіда), становлення міжнародного кримінального права як галузі міжнародного права та вирішення питання про універсальну юрисдикцію у міжнародному праві. Закріплення на міждержавному рівні принципу персональної кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства дало поштовх формулюванню відповідних складів злочинів у національному кримінальному праві більшості країн.

Проведене дослідження суб'єкта злочинів проти миру та безпеки людства дає підстави для висновку, що в цілому положення розділу ХХ КК України відображають основні принципи, що стосуються статусу суб'єкта таких злочинів у міжнародному праві. Встановлено, що злочини проти миру та безпеки людства можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом. Важливим із точки зору забезпечення дії принципу невідворотності покарання є його визнання і застосування щодо вищих посадових осіб держави, які вчинили злочини проти миру та безпеки людства.

Розділ 3 «Особливості імплементації норм міжнародного кримінального права про відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства у національному законодавстві України» складається з двох підрозділів, присвячених теоретико-прикладним проблемам запровадження норм міжнародного кримінального права у внутрішнє законодавство України з урахуванням її міжнародно-правових зобов'язань.

У підрозділі 3.1. «Місце норм міжнародного кримінального права в законодавстві України про кримінальну відповідальність» визначено, що КК України є нормативно-правовим актом, який визначає злочинність та караність діянь, спрямованих проти миру та безпеки людства, та який у частині регламентації відповідальності за ці злочини ґрунтується на нормах міжнародного права. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України, визначення якого ґрунтується на положеннях чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Підтверджується, що суспільну

небезпечність діяння необхідно визначати не лише на основі КК України, а й чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; це забезпечить ефективність протидії таким правопорушенням та невідворотність відповідальності за вчинення злочинів, що посягають на найважливіші загальноцивілізаційні цінності – мир та безпеку людства.

Звертається увага, що законодавство України про кримінальну відповідальність повинно відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Це свідчить про обов'язковість внесення відповідних змін до КК у випадку, якщо його положення суперечать міжнародним зобов'язанням України, однак не означає пряму дію міжнародних угод у частині визначення злочинності й караності певних діянь.

Зазначається, що принцип «галузевого монізму», який передбачає, що «у випадку, якщо міжнародним договором встановлюються інші правила, ніж закріплені національним законом, застосовуватися повинні правила міжнародного договору», набуває широкого визнання у сучасній правовій доктрині України. Проте з огляду на формулювання ст. 3 КК України в рамках національного кримінального законодавства він не може бути застосований повною мірою.

У підрозділі 3.2. «Особливості механізму імплементації норм міжнародного кримінального права про злочини проти миру та безпеки людства у Кримінальному кодексі України» показано, що від повноти імплементації залежить якість реалізації норм, що встановлюють відповідальність за вчинення вказаних міжнародних протиправних діянь, а відтак і ефективність дотримання державою своїх міжнародних зобов'язань та створення дієвих гарантій захисту на національному рівні найважливіших цінностей – людини, її прав і законних інтересів, державної і міжнародної безпеки, миру тощо.

З'ясовано, що в Україні створено загальну правову основу імплементації норм міжнародного права. Водночас ефективний національно-правовий імплементаційний механізм, необхідний для виконання нею своїх міжнародних зобов'язань, поки що відсутній.

Встановлено, що при формулюванні злочинів, передбачених розділом XX КК України, використовувалися всі основні способи та методи імплементації (трансформація, рецепція, відсилка). Доведено, що з метою удосконалення конструкцій статей, які містяться у розділі XX КК України, повинна допускатися зміна способу імплементації і їх

корегування для більш чіткого відтворення відповідних норм, що містяться у міжнародно-правових актах, які Україна для себе визнає обов'язковими. Також наголошується, що згідно з вимогами міжнародного кримінального права держава не зобов'язана запроваджувати у своє кримінальне законодавство формулювання, повністю ідентичні тим, що містяться у відповідних міжнародно-правових актах (дослівна рецепція). За міжнародним кримінальним правом важливим є сам результат – забезпечення повної відповідності національного законодавства положенням міжнародних актів. На це вказує і Статут МКС 1998 р.

Важливою методологічною особливістю є те, що розділ XX КК України об'єднує злочини проти миру та безпеки людства, визначення яких найбільш повно відображають зв'язок міжнародного і національного права. Імплементовані у національне кримінальне право норми міжнародного права не розчиняються у ньому, а займають особливе положення, оскільки вони зберігають зв'язок із міжнародним правом. У процесі імплементації, у тому числі на стадії правозастосування, вказані норми повинні тлумачитися з урахуванням змісту відповідних норм міжнародного кримінального права. Особливо це стосується тих злочинів, які сконструйовані у КК України за допомогою бланкетної диспозиції. Підкреслюється, що тлумачення норм вітчизняного права, що встановлюють відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, з огляду на зміст відповідних норм міжнародного кримінального права, є важливою складовою процесу національно-правової імплементації.

Розділ 4 «Удосконалення правової регламентації охорони миру та безпеки людства у Кримінальному кодексі України з урахуванням норм міжнародного кримінального права» об'єднує два підрозділи.

У підрозділі 4.1. «Загальні засади концепції модернізації правової охорони миру та безпеки людства у Кримінальному кодексі України» визначаються загальнотеоретичні та практичні положення щодо вдосконалення правової регламентації охорони миру та безпеки людства з урахуванням норм міжнародного кримінального права та специфіки національного кримінального законодавства, а також систематизуються пропозиції щодо внесення змін до КК України, які були висловлені в інших підрозділах дисертаційного дослідження.

Зазначається, що становлення наукових концептуальних начал національної системи права і законодавства держави, окремих галузей права є відображенням об'єктивних процесів їх розвитку на певному

історичному етапі. Кримінальне право і законодавство України протягом останніх десятиліть еволюціонує у напрямку гуманізації та демократизації під впливом загальноцивілізаційних процесів. Особливістю формування концептуальних засад охорони миру та безпеки людства у законодавстві України про кримінальну відповідальність є необхідність врахування міжнародно-правової природи злочинів, що посягають на зазначені цінності, та існування розвинутого міжнародно-правового інструментарію, що забезпечує співпрацю держав у боротьбі з такими протиправними діяннями. Належна імплементація норм міжнародного права щодо протидії злочинам проти миру та безпеки людства створює дієву базу для запобігання цим злочинам на міжнародному рівні і одночасно засвідчує реальне визнання нашою державою людини та її прав найвищою соціальною цінністю, прагнення створювати надійні гарантії забезпечення караності найбільш тяжких злочинів.

Важливою концептуальною засадою правової охорони миру та безпеки людства у кримінальному законодавстві України є його поступова уніфікація із нормами міжнародного права, які спрямовані на запобігання вчиненню злочинів проти миру та безпеки людства. Це можна вважати загальною тенденцією, яка відображає глобалізаційні процеси, у тому числі й правові. Отже, з метою забезпечення ефективності протидії злочинам проти миру та безпеки людства на національному рівні повинна відбутися ратифікація нашою державою Римського Статуту МКС, у тому числі визнання його юрисдикції, що є необхідною умовою поглиблення європейської інтеграції. Обґрунтовано, що внесення змін і доповнень до КК України у зв'язку з ратифікацією Статуту МКС не підриває основи вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Систематизовано загальні пропозиції з удосконалення норм КК України, що встановлюють відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, які були обґрунтовані в цьому та інших підрозділах дисертаційного дослідження, щодо: 1) перенесення розділу, що регламентує відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, на початок Особливої частини КК України; 2) незастосування строків давності до найтяжчих злочинів проти миру та безпеки людства та закріплення цього у статтях 49, 80 КК України; 3) посилення кримінальної відповідальності за окремі злочини проти миру та безпеки людства (найманство та злочини проти осіб, що мають міжнародний захист); 4) вилучення поняття «міжнародний правопорядок» із назви розділу, що містить норми про кримінальну відповідальність за злочини

проти миру та безпеки людства; 5) вилучення окремих норм (ст. 446 «Піратство», ст. 436¹ «Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів та їх прибічників») з розділу, що містить норми про відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, та доповнення його нормою, якою буде встановлено відповідальність за злочини проти людяності; 6) розширення переліку форм діянь, що становлять об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 4 ст. 382 КК України («Невиконання судового рішення») розділу XVIII «Злочини проти правосуддя», за рахунок включення до нього діянь, що полягають у невиконанні судових рішень інших міжнародних судових органів, юрисдикція яких визнана Україною; 7) виключення ст. 432 «Мародерство», ст. 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій», ст. 434 «Погане поводження з військовополоненими», ст. 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними» з розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» КК України, оскільки вони повністю охоплені ст. 438 КК України.

У підрозділі 4.2. «Впровадження норм міжнародного кримінального права щодо окремих злочинів проти миру та безпеки людства у законодавство України про кримінальну відповідальність» дається об'єктно-суб'єктна характеристика таких складів злочинів, як агресія та публічні заклики до агресивної війни; воєнні злочини; застосування зброї масового знищення та вчинення інших протиправних дій, пов'язаних із нею; екоцид; злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; найманство. Визначається ступінь відповідності формулювань цих злочинів у КК України нормам міжнародного права та її міжнародно-правовим зобов'язанням.

Розгляд національно-правової регламентації відповідальності за такі злочини, як агресія, інші протиправні дії, пов'язані з нею, а також пропаганда війни, дозволяє дійти висновку, що у вітчизняному кримінальному законодавстві (статті 436, 437 КК України) відповідні склади злочинів достатньо повно імплементовані. Разом із тим спосіб імплементації, який обрано законодавцем при формулюванні злочинів, передбачених статтями 436, 437 КК України, – трансформація – не є досить вдалим. Його використання може суттєво ускладнювати забезпечення відповідності кримінального закону України нормам міжнародного кримінального права. Тому саме відсилання є найбільш оптимальним способом забезпечення виконання Україною своїх

зобов'язань із запобігання і протидії агресії та її пропаганди.

З'ясовано, що формулювання злочину «Порушення законів і звичаїв війни» (ст. 438 КК України) загалом відповідає нормам міжнародного права. Однак для сучасного міжнародного кримінального права більш характерним є встановлення відповідальності за воєнні злочини, що охоплюються складом злочину «Порушення законів і звичаїв війни», більшість з яких (ст. 432 «Мародерство»; ст. 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій»; ст. 434 «Погане поводження з військовополоненими»; ст. 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними») закріплені у чинній редакції розділу XIX КК України «Злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини)». Такий порядок регламентації кримінальної відповідальності порушує логіку об'єднання норм Особливої частини КК України за єдиним родовим об'єктом та не враховує ступінь суспільної небезпечності вказаних протиправних діянь, а також режим відповідальності за їх вчинення в частині незастосування строків давності.

Обґрунтовано необхідність розширення форм діяння, що становить об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 445 КК України («Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала»), шляхом встановлення відповідальності за незаконне використання прапора, герба міжнародної організації та національної символіки держав під час воєнних дій чи збройного конфлікту.

Встановлено повноту імплементації норм, якими визначені злочини, пов'язані із застосуванням зброї масового знищення та вчинення інших протиправних дій, щодо неї, передбачених ст. 439 («Застосування зброї масового знищення»), ст. 440 («Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення») КК України. Разом із тим для забезпечення належного виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань доцільно розширити предмет злочину, передбаченого ст. 440 КК України, визнавши протиправними діяння, пов'язані з розробленням, виробництвом, придбанням, зберіганням, збутом, транспортуванням не лише зброї масового знищення, а й речовин, матеріалів та обладнання, спеціально призначених для її виробництва.

У результаті вивчення особливостей національно-правової регламентації відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 442 КК України («Геноцид»), зроблено висновок, що він є прикладом

найбільш послідовної і повної імплементації норм міжнародного кримінального права, спрямованих на протидію таким протиправним діям.

Специфіка правової регламентації злочину екоциду в КК України (ст. 441) як масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, свідчить про досягнення певного рівня відповідності національного законодавства про кримінальну відповідальність нормам міжнародного права, які є обов'язковими для України. При цьому у контексті повного виконання Україною взятих на себе зобов'язань вбачається необхідним розширити предмет злочину екоциду, визначивши кримінально караними також дії, посягають на земельні ресурси та надра. Для забезпечення відповідності кримінального законодавства України нормам міжнародного кримінального права необхідно також поширити режим незастосування строків давності на злочин екоциду.

Вивчення особливостей імплементації норм, що закріплюють склади злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист (статті 443 і 444 КК України), дає підстави для висновку про неврахування низки положень міжнародно-правових актів у цій сфері та наявність внутрішніх неузгодженостей під час викладення диспозиції вказаних статей, зокрема, щодо найвищого ступеня суспільної небезпечності нападу на осіб і установ, які мають міжнародний захист, визнання їх предметом кримінально-правової охорони, а також уточнення поняття «напад» стосовно осіб і установ, які мають міжнародний захист.

Дослідження формулювання злочину, передбаченого ст. 447 КК України («Найманство»), дозволяє дійти висновку, що з метою забезпечення належної імплементації міжнародно-правових норм щодо заборони злочину найманства необхідно провести диференціацію кримінальної відповідальності за вербування, фінансування, навчання, використання дітей, тобто осіб, що не досягли 18-річного віку, як найманців та встановити підвищені санкції за такі дії, додавши окрему частину до ст. 447 КК України. Окрім того, для удосконалення кримінально-правової регламентації відповідальності за вчинення злочину найманства у вітчизняному кримінальному праві доцільно розширити перелік форм дії, що становлять його об'єктивну сторону. Зокрема, кримінально караним доцільно визнати також перевезення, постачання найманців та будь-які інші дії, що сприяють вчиненню зазначеного злочину.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, що полягає у формулюванні концептуальних засад удосконалення правової охорони миру та безпеки людства у кримінальному законодавстві України з урахуванням її міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері, а також досвіду правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства в зарубіжних країнах. Головні теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження викладені у таких висновках:

1. Вивчення наукових поглядів та змісту нормативних актів, що стосуються різних аспектів відповідальності за вчинення злочинів проти миру та безпеки людства, дає підстави для висновку, що такі злочини утворюють систему, яка встановлена одночасно в міжнародному і національному кримінальному праві. Більшість із цих злочинів є міжнародними, мають найвищий ступінь суспільної небезпечності, оскільки спрямовані проти найважливіших загальноцивілізаційних цінностей, які зумовлюють існування людства як такого. Вони посягають на норми *jus cogens*, тобто порушують інтереси всієї світової спільноти як єдиного цілого. Відповідальність за такі злочини у міжнародному праві покладається на фізичних осіб з урахуванням принципу універсальної юрисдикції. Водночас за їх вчинення передбачена міжнародно-правова відповідальність держав.

2. Досягнення уніфікації норм національного права, спрямованих на охорону миру та безпеки людства, визначення певних єдиних стандартів відповідальності за їх порушення є запорукою ефективного захисту цих цінностей як на національному, так і на міжнародному рівнях. У такому випадку очевидним стає поєднання міжнародних та національних засобів правового захисту, що мають взаємодоповнюючий характер та вплив.

3. Зародження концепції міжнародного злочину та формування доктрини міжнародного кримінального права пов'язані із розвитком міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю та вирішенням питання про універсальну юрисдикцію у міжнародному праві. Значним поштовхом у процесі еволюції концептуальних засад природи та змісту злочинів проти миру та безпеки людства стали події та наслідки Другої світової війни, під впливом яких утвердився принцип персональної відповідальності фізичних осіб, що знайшов своє відображення у практиці міжнародних судових органів *ad hoc* (Нюрнберзького та Токійського військових трибуналів). Згодом у

міжнародному праві відбувається уточнення змісту більшості міжнародних злочинів, чому сприяла їх конвенційна регламентація та практика Югославського й Руандійського трибуналів. Сучасна концепція міжнародного злочину отримала відображення у Римському Статуті МКС 1998 р., який найбільш повно закріплює систему таких злочинів та покладає на держави обов'язок регламентувати на національному рівні відповідальність за їх вчинення.

4. Реформування вітчизняного кримінального законодавства, зокрема прийняття у 2001 р. Кримінального кодексу України, стало важливим кроком у напрямі не лише посилення юридичних механізмів захисту прав і свобод людини, а й усвідомлення необхідності створення такої правової бази протидії злочинності, яка б урахувала міжнародний досвід і одночасно відповідала б міжнародним зобов'язанням нашої держави у зазначеній сфері. Доповнення КК України розділом ХХ «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» є важливим показником прагнення нашої держави до реалізації своїх міжнародних зобов'язань. Включення норм щодо відповідальності за відповідні злочини до національного законодавства є однією з найважливіших умов дієвої співпраці держав у боротьбі з такими протиправними діяннями.

5. У кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн мир та безпека людства визнаються пріоритетним родовим об'єктом правової охорони. Тому спеціальні систематизовані або несистематизовані нормативно-правові акти (кримінальні закони або кодекси) встановлюють досить сувору відповідальність за вчинення злочинів проти цих благ. Водночас іноземні законодавці по-різному визначають об'єкти правової охорони, на які посягають міжнародні злочини. Разом із тим загальною тенденцією розвитку сучасного кримінального законодавства більшості зарубіжних країн є їх орієнтація на норми міжнародного кримінального права. З метою забезпечення невідворотності відповідальності за посягання на вказані загальноцивілізаційні цінності на сучасному етапі одним із перспективних і водночас пріоритетних напрямів розвитку кримінального законодавства країн світу є уніфікація норм, що регламентують відповідальність за вчинення відповідних злочинів, нормам міжнародного кримінального права.

6. Систематизація статей в Особливій частині КК України здійснюється за родовим об'єктом, що зумовлюється специфікою охоронюваних суспільних відносин. Родовим об'єктом злочинів проти миру та безпеки людства є суспільні відносини, що складаються в

результаті дотримання норм міжнародного права й визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру та безпеки (мирне вирішення спорів, незастосування сили, недоторканність кордонів, територіальна цілісність, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи держав, повага прав людини і виконання міжнародних зобов'язань), що загалом охороняють умови існування людства. «Міжнародний правопорядок» не може розглядатися як визначальний родовий об'єкт, оскільки він є змістовно ширшим, ніж поняття «мир та безпека людства» та співвідноситься з ними як ціле і частина. Міжнародний правопорядок слід розглядати як всю сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права загалом. Тому посягання на ці блага також можна вважати посяганням на міжнародний правопорядок. У зв'язку з цим та із метою уникнення термінологічних суперечностей словосполучення «міжнародний правопорядок» необхідно виключити з назви розділу XX КК України.

7. Оскільки захист миру і безпеки людства є пріоритетною сферою кримінально-правового захисту, а злочини проти миру та безпеки людства розглядаються як найбільш тяжкі суспільно небезпечні протиправні діяння, необхідним є переміщення розділу КК України, в якому регламентується відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, на початок Особливої частини. Це відобразатиме і забезпечуватиме взаємозв'язок і взаємозалежність норм про захист прав людини (розділ II), норм про захист основ національної безпеки (розділ I) із нормами, що регулюють відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, а також логіку розміщення розділів КК України за ступенем важливості охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин.

8. У ході дослідження системи злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених розділом XX КК України, встановлено низку концептуальних суперечностей. По-перше, з огляду на невідповідність об'єкта складу піратства (ст. 446 КК України), родовому об'єкту системи злочинів проти миру та безпеки людства, що розміщені у розділі XX КК України, необхідним є переміщення норм про відповідальність за цей злочин до розділу IX «Злочин проти громадської безпеки».

По-друге, за умови відсутності нормативного визначення у законодавстві України та міжнародно-правових актах понять «фашизм», «неофашизм» та «прибічники фашизму», а також встановлення кримінальної відповідальності за характерні для фашизму злочини у низці статей КК України (порушення рівноправності громадян залежно

від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161); групове порушення громадського порядку (ст. 293); масові заворушення (ст. 294); заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295); пропаганда війни (ст. 436); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 438); геноцид (ст. 442)) необхідно скасувати норму статті 436¹ КК України («Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників»).

По-третє, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку міжнародного кримінального права щодо визначення кола діянь, які належать до міжнародних злочинів, доцільним вбачається доповнення розділу XX КК України нормою, що буде передбачати відповідальність за злочини проти людяності.

9. У цілому норми розділу XX КК України відображають основні положення, що стосуються статусу суб'єкта таких злочинів у міжнародному кримінальному праві, яке ґрунтується на визнанні персональної відповідальності індивіда за злочини проти миру та безпеки людства. Визнана чинним КК України концепція відповідальності за такі злочини, що можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом, враховує сучасні тенденції правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у міжнародному праві. Важливим із точки зору забезпечення дії принципу невідворотності покарання є його визнання і застосування щодо вищих посадових осіб держави, які вчинили злочини проти миру та безпеки людства.

10. КК України є нормативно-правовим актом, який визначає злочинність та караність діянь, спрямованих проти миру та безпеки людства, та який у частині регламентації відповідальності за ці злочини ґрунтується на нормах міжнародного права. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України, що ґрунтується на положеннях чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших міжнародно-правових актах, зобов'язання за якими взяла Україна. Отже, суспільну небезпечність діяння необхідно встановлювати на основі не лише КК України, а й з урахуванням змісту чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України або в інший спосіб визнаних нашою державою. Це забезпечить ефективність протидії таким правопорушенням та невідворотність відповідальності за вчинення

злочинів, що посягають на найважливіші загальноцивілізаційні цінності – мир та безпеку людства.

11. Законодавство України про кримінальну відповідальність повинно відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Це свідчить про обов'язковість внесення відповідних змін до КК у випадку, якщо його положення суперечать міжнародним зобов'язанням України, однак не означає пряму дію міжнародних угод у частині одночасного визначення злочинності й караності певних діянь. Принцип «галузевого монізму», що передбачає пріоритет норм міжнародного права, з огляду на формулювання ч. 3 ст. 3 КК України не може бути повною мірою застосованим до всього вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність. Разом із тим у межах розділу ХХ КК України вказаний принцип необхідно застосовувати з огляду на міжнародно-правову природу злочинів проти миру та безпеки людства.

12. На сьогодні в Україні створено загальну правову основу імплементації норм міжнародного права. Однак потребує розвитку національно-правовий імплементаційний механізм, необхідний для виконання нею своїх міжнародних зобов'язань у повному обсязі.

13. Удосконалення визначень злочинів, передбачених розділом ХХ КК України, дозволяє змінювати способи імплементації (трансформація, рецепція, відсилання) з метою забезпечення їх максимальної відповідності нормам обов'язкових для України міжнародно-правових актів. При цьому держава не зобов'язана запроваджувати у своє кримінальне законодавство формулювання, що є повністю ідентичними тим, що містяться у відповідних міжнародно-правових актах (дослівна рецепція). За міжнародним кримінальним правом важливим є сам результат – забезпечення повної відповідності національного законодавства положенням міжнародних актів, що підтверджується і у Статуті МКС 1998 р.

14. Надання пріоритету певному способу імплементації норм про відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства є не виправданим. Однак відсилка є найбільш простим способом національно-правової імплементації, оскільки вона не передбачає будь-якої переробки правил, на які йде посилання, а, отже, дозволяє максимально повно запроваджувати норми міжнародного права в національне законодавство. При цьому сумнівною вбачається категоричність висловлювань щодо переваг використання відсилки в національному кримінальному праві. Беззастережне використання відсилки можливе лише щодо тих положень міжнародних договорів, які

сформульовані достатньо повно і конкретно та не передбачають двозначностей при тлумаченні. Застосування відсилки також може створити серйозну проблему з огляду на значну кількість абстрактних та неточних правил, що формують модель поведінки у нормах міжнародного кримінального права.

15. Важливою методологічною особливістю процесу формулювання концепції модернізації системи злочинів проти миру та безпеки людства є те, що розділ XX КК України об'єднує норми про відповідальність за протиправні діяння, склади яких найбільш повно відображають зв'язок міжнародного і національного права. Імплементовані в національне кримінальне право норми міжнародного права не розчиняються у ньому, а займають особливе положення, оскільки зберігають зв'язок із міжнародним правом. Отже, у процесі імплементації, у тому числі на стадії правозастосування, вказані норми повинні тлумачитися з урахуванням змісту відповідних норм міжнародного кримінального права.

16. Для забезпечення ефективності протидії злочинам проти миру та безпеки людства на національному рівні необхідною є ратифікація Україною Римського Статуту МКС 1998 р. Це не лише впливає із численних зобов'язань нашої держави щодо сприяння захисту прав і свобод людини, а й відповідає її прагненням до інтеграції у світову демократичну спільноту. Зокрема, необхідність ратифікації Статуту МКС визначається як одна з істотних умов розвитку відносин з Європейським Союзом у контексті поглиблення політичної асоціації.

17. Концепція модернізації охорони миру та безпеки людства повинна ґрунтуватися на загальнокримінальному принципі невідворотності відповідальності за вчинення відповідних злочинів, що може бути забезпечене шляхом участі нашої держави у Римському Статуті МКС 1998 р. і сумлінного його дотримання та виконання рішень. Тому перспективною є пропозиція щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від виконання рішень МКС, юрисдикція якого має комплементарний характер. До того ж внесення змін і доповнень до КК України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту МКС 1998 р. не підриває основи вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

18. Концепція модернізації кримінально-правової охорони миру та безпеки людства повинна враховувати, що закріплені у розділі XX злочинні діяння мають не лише міжнародно-правову природу, а й розглядаються міжнародним правом як такі, що мають найвищий ступінь суспільної небезпечності. Тому за більшість із таких злочинів у

міжнародно-правових актах не передбачаються строки давності для притягнення до кримінальної відповідальності. З огляду на це положення про незастосування строків давності щодо найтяжчих злочинів проти миру та безпеки людства повинно знайти відображення у статтях 49 та 80 КК України. Санкції цих злочинів повинні відображати ступінь та характер їх суспільної небезпечності. Передусім це стосується посилення покарання за такі злочинні діяння, як найманство та злочини проти осіб, що мають міжнародний захист.

19. Заборона агресії встановлена багатьма міжнародними нормативно-правовими актами, хоча її дефініція залишається однією з найбільших прогалин у сучасному міжнародному кримінальному праві з огляду на політичне забарвлення питання щодо змісту і сутнісних елементів агресії як міжнародного злочину. Однак на сьогодні вже намітилася реальна перспектива прийняття уніфікованого визначення злочину агресії у Римському Статуті МКС 1998 р., що потрібно враховувати в контексті національної імплементації норм міжнародного кримінального права.

У КК України норми, що встановлюють відповідальність за злочини, визначені ст. 436 («Пропаганда війни») та ст. 437 («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), достатньо повно імplementовані. Разом із тим при конструюванні складів цих злочинів, які є найбільш суспільно небезпечними в системі злочинів проти миру та безпеки людства, вбачається обґрунтованим використання саме відсилки, що забезпечить ефективне виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань.

З огляду на вищевказане диспозицію ст. 436 КК України необхідно викласти у такій редакції: «Публічні заклики до дій, що кваліфікуються в міжнародному праві як агресія, або до розв'язування воєнного конфлікту...». Назву та диспозицію ст. 437 КК України також необхідно змінити: «Стаття 437. Планування, підготовка або розв'язування дій, що кваліфікуються в міжнародному праві як агресія чи воєнний конфлікт».

Оскільки планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України) (у запропонованій нами редакції «Планування, підготовка або розв'язування дій, що кваліфікуються в міжнародному праві як агресія чи воєнний конфлікт») є злочином, що становить більш серйозну загрозу міжнародному миру, ніж пропаганда війни (ст. 436 КК України), останню доцільно розмістити першою у розділі КК України, присвяченому злочинам проти миру та безпеки людства.

20. Дослідження повноти імплементації норм, які передбачають склади воєнних злочинів, у КК України дозволяє дійти висновку про наявність певних концептуальних прогалів. Так, норми, що регламентують відповідальність за злочини «Мародерство» (ст. 432); «Насильство над населенням у районі воєнних дій» (ст. 433); «Погане поводження з військовополоненими» (ст. 434); «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними» (ст. 435) містяться у розділі XIX «Злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини)», який одночасно охоплює склади злочинів, що за своєю природою принципово відрізняються від воєнних злочинів. За логікою законодавця родовим об'єктом військових злочинів, на відміну від воєнних, є військовий правопорядок, тобто встановлений порядок несення або проходження військової служби. Водночас у результаті їх вчинення шкода завдається й іншому, більш глобальному об'єкту – миру та безпеці людства. Таке розміщення статей у вказаному розділі не лише порушує принцип об'єднання в одному розділі норм, які встановлюють протиправність і караність діяння, за спільним родовим об'єктом, але й не враховує ступеня їх суспільної небезпечності, особливостей їх суб'єкта, суворості відповідальності за їх вчинення. Крім того, вказані злочини повністю охоплюються злочином «Порушення законів і звичаїв війни», передбаченим ст. 438 розділу XX КК України. Отже, доцільним є виключення статей 432 – 435 КК України.

21. Необхідним є розширення переліку форм діянь, що становлять об'єктивну сторону незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України). На відміну від норм міжнародного кримінального права, за якими неправомірне використання особами символіки будь-якої держави, у тому числі не причетної до воєнного або іншого конфлікту, може бути актом провокації та становити загрозу міжнародному миру, вітчизняний закон про кримінальну відповідальність в обмеженому обсязі відображає зміст цього злочину. Таким чином, існує потреба у внесенні змін до норм ст. 445 КК України шляхом встановлення відповідальності за незаконне використання прапора, герба міжнародної організації та національної символіки держав під час воєнних дій чи збройного конфлікту.

22. Використання відсилки як способу імплементації норм міжнародного кримінального права у статтях 439 та 440 КК України, що передбачають відповідальність за злочини про застосування зброї масового знищення та вчинення інших протиправних дій, пов'язаних із нею, вказує на прагнення вітчизняного законодавця продемонструвати

найбільш повне дотримання прийнятих міжнародних зобов'язань. Із метою забезпечення належного виконання міжнародно-правових зобов'язань вбачається доцільним розширити предмет злочину, визначеного ст. 440 КК України, визначивши протиправними діяння, пов'язані з розробленням, виробництвом, придбанням, зберіганням, збутом, транспортуванням як зброї масового знищення, так і речовин, матеріалів та обладнання, спеціально призначених для її виробництва.

23. Формулювання визначення злочину «Геноцид» (ст. 442 КК України) є прикладом найбільш послідовної і повної імплементації норм міжнародного кримінального права, що спрямовані на протидію такому протиправному діянню.

24. Екоцид є відносно новим злочином. Вивчення особливостей правової регламентації відповідальності за екоцид у КК України (ст. 441) як масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, дозволяє дійти висновку про досягнення певного рівня відповідності вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність нормам міжнародного права, які є обов'язковими для України. При цьому в контексті повного виконання Україною взятих на себе зобов'язань вбачається необхідним розширити передбачені в законі форми діяння, які становлять об'єктивну сторону злочину екоциду, визнавши кримінально караними також діяння, що посягають на земельні ресурси та надра. Для забезпечення відповідності кримінального законодавства України нормам міжнародного кримінального права слід також поширити режим незастосування строків давності на злочин екоциду.

25. З'ясування особливостей імплементації норм про відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (статті 443 і 444 КК України), дає підстави для висновку про неврахування низки положень міжнародно-правових актів у цій сфері та наявність внутрішніх неузгодженостей під час викладення диспозицій указаних статей, зокрема щодо найвищого ступеня суспільної небезпечності нападу на осіб і установ, які мають міжнародний захист, визнання їх предметом кримінально-правової охорони, а також уточнення поняття «напад» стосовно осіб і установ, які мають міжнародний захист.

26. Поняття «найманець», яке сформульоване в міжнародному праві, достатньо повно відображене у вітчизняному кримінальному законодавстві. Разом із тим з урахуванням змісту ст. 4 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, 2000 р. для належної імплементації міжнародно-

правових норм щодо заборони злочину найманства необхідно провести диференціацію кримінальної відповідальності за вербування, фінансування, навчання, використання дітей, тобто осіб, що не досягли 18-річного віку, як найманців та встановити підвищені санкції за такі діяння, додавши окрему частину до ст. 447 КК України. З метою удосконалення кримінально-правової регламентації відповідальності доцільно визнати кримінально караними й інші форми діяння, зокрема, перевезення, постачання найманців та будь-які інші дії, що сприяють вчиненню зазначеного злочину.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Мохончук С. М. Кримінальна відповідальність за пропаганду війни: аналіз елементів складу злочину / С. М. Мохончук // Проблеми законності : Республік. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 75. – С. 132–138.

2. Мохончук С. М. Законодавство країн СНД про відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: порівняльний аналіз / С. М. Мохончук // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – Вип. 34. – С. 88–96.

3. Мохончук С. М. Зброя масового знищення як предмет злочину, передбаченого ст. ст. 439, 440 Кримінального кодексу України / С. М. Мохончук // Унів. наук. записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 218–223.

4. Мохончук С. М. Ставлення і розвиток міжнародного кримінального права як науки про міжнародні злочини / С. М. Мохончук // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – Вип. 33. – С. 145–150.

5. Мохончук С. М. Характеристика потерпілого і предмета злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист у кримінальному законодавстві України / С. М. Мохончук // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2007. – Вип. 7. – С. 340–343.

6. Мохончук С. М. Кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за геноцид / С. М. Мохончук // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2007. – Вип. 8. – С. 305–307.

7. Мохончук С. М. До проблеми доктринального визначення злочину агресії у міжнародному праві / С. М. Мохончук // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2011. – № 1. – С. 152–163.

8. Мохончук С. М. Еволюція міжнародно–правових норм регламентації злочину екоциду в міжнародному кримінальному праві / С. М. Мохончук // Публ. право. – 2011. – № 4. – С. 187–193.

9. Мохончук С. М. Злочин геноциду: історичне визначення та конвенціональне закріплення у міжнародному кримінальному праві / С. М. Мохончук // Унів. наук. записки. – 2011. – № 3. – С. 356–361.

10. Мохончук С. М. Історико-теоретичні засади визначення системи воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві / С. М. Мохончук // Проблеми законності : Республік. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – Вип. 115. – С. 133–143.

11. Мохончук С. М. Проблеми юридичної кваліфікації злочинів проти миру і безпеки людства / С. М. Мохончук // Юрист України. – 2011. – № 4 (17). – С. 71–76.

12. Мохончук С. М. Суб'єкт злочину проти миру і безпеки людства у міжнародному кримінальному праві / С. М. Мохончук // Бюл. М-ва юстиції України. – 2011. – № 11. – С. 80–87.

13. Мохончук С. М. Юридичний склад найманства та його особливості в системі злочинів проти миру та безпеки людства / С. М. Мохончук // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2012. – № 2. – С. 227–236.

14. Мохончук С. М. Теоретико-методологічні особливості дослідження системи і складу злочинів проти миру і безпеки людства / С. М. Мохончук // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2011. – Вип. 15, ч. 2. – С. 86–89.

15. Мохончук С. М. Генезис і еволюційний розвиток кримінально-правової оцінки найманства у міжнародному кримінальному праві / С. М. Мохончук // Юрист України. – 2012. – № 3 (20). – С. 82–87.

16. Мохончук С. М. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину / С. М. Мохончук // Публ. право. – 2012. – № 2. – С. 132–138.

17. Мохончук С. М. Міжнародна регламентація відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства / С. М. Мохончук // Юрист України. – 2012. – № 1–2. – С. 76–81.

18. Мохончук С. М. Деякі загальнотеоретичні питання національно-правової імплементації норм міжнародного кримінального права / С. М. Мохончук // Європ. перспективи. – 2013. – № 7. – С. 90–98.

19. Мохончук С. М. Деякі питання кримінальної відповідальності посадових осіб за скоєння злочинів проти миру і безпеки людства [Електронний ресурс] / С. М. Мохончук // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 721–728. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13mcmibl.pdf>. – Заголовок з екрана.

20. Мохончук С. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства: дослідження наукової історіографії / С. М. Мохончук // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. – 2013. – № 26. – С. 401–409.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Мохончук С. М. Некоторые вопросы определения объекта преступлений против мира и безопасности человечества / С. М. Мохончук // Журн. науч. публикаций аспирантов и докторантов. – 2013. – № 10. – С. 101–106.

2. Мохончук С. М. Имплементация норм международного уголовного права в Уголовном кодексе Украины (некоторые общетеоретические вопросы) / С. М. Мохончук // Библиотека уголов. права и криминологии. – 2013. – № 4. – С. 136–143.

3. Мохончук С. М. Некоторые вопросы определения системы преступлений против мира и безопасности человечества в УК Украины / С. М. Мохончук // Legea □i Via□a. – 2013. – № 11–3 (263). – С. 112–116.

4. Мохончук С. М. Имплементация норм международного уголовного права в Уголовном кодексе Украины и их место в системе отечественного уголовного законодательства / С. М. Мохончук // Legea □i Via□a. – 2014. – № 3–3 (267). – С. 107–111.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження

1. Мохончук С. М. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (постановка проблеми) / С. М. Мохончук // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених та здобувачів, Харків, 11–12 листоп. 2004 р. / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 146–148.

2. Мохончук С. М. Особливості правової регламентації системи злочинів проти миру та безпеки людства в Кримінальному кодексі України / С. М. Мохончук // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України, Харків, 20–21 листоп.

2013 р. / відп. за вип. О. В. Петришин ; голова редкол. В. Я. Тацій ; редкол. В. П. Тихий [та ін.]. – Х. : Право, 2013. – С. 693–697.

3. Мохончук С. М. Загальні засади концепції модернізації правової охорони миру та безпеки людства у Кримінальному кодексі України / С. М. Мохончук // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : Зб. наук. праць за матеріал. круглого столу, Київ, 14 трав. 2014 р. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 10–14.

АНОТАЦІЯ

Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право та 12.00.11 – міжнародне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2014.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, що полягає у формулюванні концептуальних засад удосконалення правової охорони миру та безпеки людства у законодавстві України про кримінальну відповідальність із урахуванням її міжнародно-правових зобов'язань, а також досвіду правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства в зарубіжних країнах. Розкрито аксіологію категорій «мир» та «безпека людства», встановлено еволюцію правової регламентації відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства у міжнародному й національному кримінальному праві, визначено їх місце у системі міжнародних правопорушень, виявлено особливості сучасної правової регламентації відповідальності за такі злочини. Розкрито особливості механізму імплементації норм міжнародного права про злочини проти миру та безпеки людства у КК України. З'ясовано сучасні підходи до формулювання складів таких злочинів у міжнародно-правових актах. Сформульовано рекомендації теоретичного та прикладного характеру.

Ключові слова: мир та безпека людства, злочини проти миру та безпеки людства, міжнародний злочин, міжнародне кримінальне право, імплементація, Статут МКС, кримінальна відповідальність, кримінально-правова охорона.

АННОТАЦИЯ

Мохончук С. М. Уголовно-правовая охрана мира и безопасности человечества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право и 12.00.11 – международное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

В диссертации осуществлено комплексное исследование и теоретическое обобщение и разрешение научной проблемы, заключающейся в разработке концептуальных основ усовершенствования правовой охраны мира и безопасности человечества в уголовном законе Украины, с учетом ее международно-правовых обязательств в этой сфере, а также опыта правовой регламентации ответственности за преступления против мира и безопасности человечества в уголовном законодательстве зарубежных стран.

Раскрыто аксеологическое содержание категорий «мир» и «безопасность человечества» в контексте становления и признания их предметом правовой охраны в качестве важнейших общецивилизационных ценностей в уголовном законодательстве Украины и международном уголовном праве. Проанализирована эволюция правовой регламентации ответственности за преступления против мира и безопасности человечества в международном и национальном уголовном праве.

Определено место преступлений против мира и безопасности человечества в системе международных правонарушений и установлены особенности современной международно-правовой регламентации ответственности за такие противоправные деяния с учетом практики международных судебных органов. Охарактеризован процесс становления системы преступлений против мира и безопасности человечества в уголовном законодательстве Украины и зарубежных стран.

На основе общетеоретических подходов к определению особенностей объекта и субъекта как обязательных элементов составов преступлений уточняется содержание категорий «объект» и «субъект» преступлений против мира и безопасности человечества с учетом международно-правовой практики их регламентации и толкования. Установлено, что международный правопорядок не является родовым объектом данных преступлений, поскольку охватывает весь спектр

общественных отношений, которые охраняются международным правом и частично национальным правом государства.

Установлено место норм международного права, регламентирующих ответственность за преступления против мира и безопасности человечества, в уголовном законодательстве Украины, в частности обосновывается, что УК Украины является единственным нормативно-правовым актом, который определяет преступность и наказуемость деяний, направленных против данных благ, и который в части регламентации ответственности за указанные преступления основывается на нормах международного уголовного права. Таким образом, основанием уголовной ответственности по УК Украины является совершение лицом общественно опасного деяния, содержащего признаки состава преступления, предусмотренного УК Украины, который учитывает положения соответствующих международных договоров, согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины, и иных норм международного права.

Раскрыты особенности механизма имплементации норм международного уголовного права о преступлениях против мира и безопасности человечества в УК Украины и определены сложности внедрения международно-правовых норм, направленных на борьбу с такими международными преступлениями.

Определены современные подходы к формулированию отдельных составов преступлений против мира и безопасности человечества в международно-правовых актах, в частности в Римском Статуте МУС 1998 г., ратификация которого определяется как важный фактор совершенствования уголовного законодательства Украины в аспекте противодействия таким преступлениям. В частности, исследована полнота имплементации норм международного уголовного права, регламентирующих уголовную ответственность за такие противоправные деяния, как агрессия и публичные призывы к ней, военные преступления, применение оружия массового поражения и совершение иных противоправных деяний, связанных с ним, геноцид, экоцид, преступления против лиц и учреждений, пользующихся международной защитой, наемничество. С учетом вышеуказанного сформулированы рекомендации теоретического и прикладного характера по усовершенствованию правовой регламентации охраны мира и безопасности человечества в УК Украины. Доказано, что внесение изменений и дополнений в УК Украины в связи с ратификацией Римского Статута МКС 1998 г. не подрывает основ национального законодательства об уголовной ответственности.

Ключевые слова: мир и безопасность человечества, преступления против мира и безопасности человечества, международное преступление, международное уголовное право, имплементация, Статут МУС, уголовная ответственность, уголовно-правовая охрана.

SUMMARY

Mokhonchuk S. M. The Criminal and Legal Protection of Peace and Security of Mankind. – Manuscript.

A thesis for Scientific Degree of Doctor of Legal Sciences (Law) in specialities 12.00.08 – Criminal Law and Criminology, Penal Law and 12.00.11 – International Law. – Yaroslav the Wise National Law University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2014.

The thesis provides theoretical generalization and new resolution of scientific problem which concerns the improvement of conceptual grounds of the criminal and legal protection of peace and security of mankind in the criminal law of Ukraine according to its international legal obligations and the experience of foreign countries legal regulation. The categories “peace” and “security of mankind” are determined through the axiological approach, the evolution of international and national legal regulation of responsibility for the crimes against peace and security of mankind is ascertained, its position in the international delicts system is defined. The particularities of modern conventional regulation of responsibility for such crimes are given. The national implementation mechanism of the international criminal law norms on crimes against peace and security of mankind is found out. The modern approaches of the international legal acts to *corpus delicti* of crimes against peace and security of mankind are determined. Certain theoretical and practical recommendations are provided.

Key words: peace and security of mankind, crimes against peace and security of mankind, international crime, international criminal law, implementation, Statute of ICC, criminal responsibility, criminal and legal protection.

Відповідальний за випуск
проф. Буроменський М. В.

Підписано до друку 30.10.2014 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Умовн. друк. арк. 1,7. Облік. вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1080

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.